

Det sorte hul hos Esajas

En doktordisputats om eksil i Det Gamle Testamente

Af adjunkt, dr.theol. Frederik Poulsen

Sorte huller er blandt universets mest mystiske og skræmmende fænomener. De suger alt til sig med deres kolossale tiltrækningskraft, og selv lys kan ikke undslippe dem. Hvad der sker inde i et sort hul, kan man derfor ikke vide, og astrofysikerne kan kun studere dem ved at se på deres påvirkning af omgivelserne.

På samme måde er det med eksilet i Esajas' Bog, en af de store profetbøger. Ødelæggelsen af Jerusalem i 587 f.Kr. og eksilet i Babylon er ellers et væsentligt omdrejningspunkt i Bibelen. I Det Gamle Testamente finder vi et væld af tekster, som forsøger at komme til rette med disse hændelser i form af historiefortælling, klagesang og teologiske refleksioner.

Alligevel er eksilet underligt fraværende i Esajas' Bog. På den ene side forekommer det nemlig at være et centralt tema; på den anden side er det svært at finde henvisninger til det. I midten af bogen, hvor man som læser ville forvente at finde en gengivelse af tiden op til og under eksilet, er der blot en brat overgang og et tydeligt spring i tid: Kapitel 39 fortæller om profeten Esajas' sammenstød med kong Hizkija i slutningen af det 8. århundrede og forudsiger erobringen af

Jerusalem og bortførelsen til Babylon, mens det følgende kapitel 40 derimod synes at afspejle en krisesituation langt senere. Her forkyndes eksilets ophør og håbet om genopbygning af det ødelagte. Men de mellemliggende år – *selve* ødelæggelsen og *selve* eksilet – nævnes ikke.

Dette påfaldende forhold er udgangspunktet for min doktordisputats *The Black Hole in Isaiah: A Study of Exile as a Literary Theme*. Afhandlingen udkom i januar på forlaget Mohr Siebeck i Tübingen og blev i slutningen af marts forsvaret for den teologiske doktorgrad. Disputatsens tese er, at eksilet hos Esajas skjuler sig som et "sort hul" i midten af bogens fortælleforløb og herigennem har afgørende indflydelse på skriftets litterære struktur, billedsprog og budskab.

Det sorte hul midt i bogen

Mange bibellæsere har gennem tiden studset over det mærkværdige hul midt i Esajasbogen. Før oplysningstiden antog man, at kløften mellem Es 39 og 40 markerer en overgang til et syn om fremtiden, som den historiske profet Esajas modtog. I nyere tid har man derimod betragtet "hullet" som en ren tilfældighed – en utilsigtet følge af sammenstillingen

af to selvstændige samlinger af profetord i Es 1-39 og 40-66.

Blandt nutidens fortolkere, som prøver at læse profetbogen som et sammenhængende værk, er der primært to forklaringer på, hvorfor vi ikke hører om Jerusalems fald og eksilet. Det er enten for bevidst at undertrykke disse traumatiske begivenheder eller for at beskytte den teologiske idé om Jerusalem som et særligt beskyttet og uindtageligt sted. Min egen tese er altså, at det litterære brud midt i bogen kan opfattes som et sort hul.

For ligesom et sort hul skjuler sig i himmelrummet, skjuler eksilet sig i midten af Esajasbogen. Der sker tilsyneladende ikke noget – der står jo ingenting – men alligevel må noget afgørende finde sted. Eksilet er så stærk en kraft, at det opsuger liv, lys og håb og alene medfører tavshed, mørke og død. Man kan derfor kun beskrive eksilet hos Esajas ved at analysere de begivenheder og forudsigelser, som leder frem mod det, og de refleksioner og eftervirkninger, som siden afspejler det.

Ind i det sorte hul

Mit første forsøg på at nærme mig det tavse hul midt i bogen sker ved en læsning af Es 5,11-17. Dette domsorakel er vendt mod Jerusalems herskere og indeholder profetbogens første åbenlyse henvisning til eksil. Deportationen af befolkningen spejler sig i beskrivelsen af Jerusalems indbyggere, der dratter ned i dødsriget Sheol. Dødsriget fremstilles som et grådigt monster, hvis altfortærende appetit ingen kan undslippe. At være i eksil ligestilles derved med at blive opslugt af en fremmed, kaotisk magt, der trækker sit bytte til sig og lader det forsvinde ind i en tilstand af mørke og død.

Efter min mening er denne fuldstændige absorbering af liv et litterært motiv, som peger frem mod bogens tavse midte.

En anden åbning ind i det sorte hul er de teologiske udsagn om Gud og hans måde at handle på. En væsentlig antagelse i disputatsen er nemlig, at Guds vrede og straf manifesterer sig fuldt ud i hullet mellem Es 39 og 40. Den skjulte begivenhed her midt i bogen spejler Guds egen skjulthed, der som et billede på forkastelse og dom er nært forbundet med tanken om hans vrede og tavshed. Denne vrede er så brutal, at den ikke kan udtrykkes med ord, og dens destruktive kraft så mørk og massiv, at den kun kan opfattes og beskrives på afstand.

En nærlæsning af Es 40-66 viser dog, at et radikalt og afgørende skifte i Guds væsen hævdes at have fundet sted (især 42,13-14; 51,17-23; 54,7-10). Gud selv ser tilbage på tidsrummet mellem Es 39 og 40 som en afsluttet periode. Han vil herefter ikke længere skjule sig, som han gjorde i dette mørke hul. Han vil bryde tavsheden og tale.

Før og efter eksilet

Som nævnt medfører postulatet om et sort hul hos Esajas, at selve eksilet kun kan studeres *indirekte* ved at se på forudsigelserne af det og dets eftervirkninger. Flere passager i bogens første halvdel peger frem mod det (6,1-13; 22,1-14; 39,1-8). Fælles for dem er fremhævelsen af den endegyldige dom. Jerusalem skal lægges fuldstændigt øde, og de overlevende skal føres væk til fjerne egne. Gud vil rasere gentagne gange for at sikre sig, at intet bliver tilbage. Babyloniernes besøg hos kong Hizkija munder ud i en definitiv udsigelse af dom: *alt* skal brin-

ges langt væk til Babylon. Jerusalem skal lades øde tilbage, tomt for liv, rigdomme og betydning.

Disse forudsigelser peger ikke bare frem mod udførelsen af Guds dom i det sorte hul, men illustrerer og spejler det også. Som det tavse hul henviser eksilet til et tomt land, et tomt skatkammer og en tavs ruin. En desperat klagesang efter katastrofen (63,7-64,11) vidner om en fuldstændig og brutal opfyldelse af profetierne. Zion er blevet til en ørken. Templet, som er et symbol på Guds nærvær og beskyttelse, er blevet fortæret af ild. Intet er tilbage.

I Esajasbogen møder vi også en række enkeltindivider, hvis erfaringer af eksil kan fortolkes som et billede på gudsfolkets skæbne. Profeten Esajas går nøgen omkring i Jerusalems gader for at vise skammen ved at blive ført bort i eksil, en skæbne som snart vil ramme hans egne landsmænd (20,1-6). Embedsmanden Shebna skal på grund af magtmisbrug slynges til et fremmed land, hvor han vil dø, og også efterfølgeren Eliakim bukker under for embedets byrder (22,15-25). Deres ulykke peger frem mod Jerusalems kongedømmes fald, der anes at finde sted i det sorte hul mellem Es 39 og 40. Klagesalmen, som den syge kong Hizkija ytrer på dødslejet, er fuld af billeder på forstødelse, adskillelse og isolation som henvisninger til erfaringer af eksil (38,1-22).

Mens disse enkeltindivider i Es 1-39 peger frem mod det sorte hul, så danner det tilbageskuende blik i digtet om Herrens lidende tjener (52,13-53,12) et mod-svar. Den intense skildring af tjenerens bortførelse og grav i det fremmede kan læses som en beretning om landflygtighed. Tjenerskikkelsen kan som en litte-

rær konstruktion udtrykke og bearbejde kollektive erfaringer, idet folkets oplevelse af lidelse, ydmygelse og forflyttelse til et ukendt og utrygt sted spejler sig i tjenerens skæbne.

Billeder på eksilet og dets ophør

Ligesom andre profetskrifter benytter Esajasbogen en stribe billeder til at udtrykke tilstanden i eksil. I disputatsen afdækker jeg fire former for billedsprog:

En række tekster beskriver eksil som slaveri og fangenskab. Folket befinder sig i en kritisk situation, som det skal befries eller løskøbes fra: undertrykkelse under et brutalt fremmedherredømme, elendige vilkår som slaver eller mørke og klaustrofobiske fangehuller. Politiske og rummelige billeder forenes i fremstillingen af en frygtindgydende tyrann, Babylo-nerkongen, der i sin grådighed efter magt har *slugt* folket (jf. det sorte hul midt i bogen).

Andre tekster skildrer eksil med geografiske billeder. Folket er som en fordrevet fåreflok blevet spredt til verdens fjerneste egne, mens det forladte Jerusalem ligger tilbage som midten i et kompas.

En tredje gruppe af tekster fremstiller eksil som blindhed og åndelig desorientering. Spredt til verdens ende har folket mistet retningsansen og evnen til at orientere sig. De er i en tilstand af forvirring og manglende forståelse.

Endelig beskriver en række tekster eksil med billeder fra den sociale verden. Omdrejningspunktet er Jerusalem, som efter bortførelsen af indbyggerne ligger øde og alene tilbage. Den sønderknuste hovedstad fremstilles som en forladt og nøgen kvinde, der frarøvet sine børn har mistet sin sociale status.

Det er dog bemærkelsesværdigt, at billedsproget i alle fire tilfælde søger at beskrive en tilstand, som allerede er ophørt eller snart vil gøre det. En stemme er nemlig brudt ud af det sorte hul med budskabet om, at folkets straf er til ende (40,1-2). Et fælles ærinde for disse tekster er derfor at forkynde Guds forestående redning af folket. Gud er forløseren, der med sin magt kan sprænge Babylons porte og bane en vej ud af fangeskabets mørke. Han er hyrden, der kan samle sine forvildede får, vejlede dem og føre dem hjem. Han er skaberen, der kan genoprette Jerusalems tabte ære og på ny lade befolkningen blive mægtig og talrig.

En intethedens midte

Med min disputats mener jeg at have af-dækket den oversete rolle, som eksilet spiller i Esajas' Bog. Det sorte hul mellem Es 39 og 40 danner et antiklimaks – en intethedens midte – i det overordnede fortælleforløb, og adskillige tekststykker fremhæver dets betydning ved enten at pege frem mod det eller se tilbage på det.

Et særkende ved Esajasbogens teologi er påstanden om Guds særlige beskyttelse af Jerusalem. Eksilet repræsenterer derimod en litterær anti-type til denne teologiske idé i form af et ødelagt og forladt Jerusalem. Hos Esajas er denne modforestilling netop til stede som den fuldstændige negation af liv, håb og vision, som det tomme mellemrum i midten af profetbogen antyder.

Old, Better, Best: Traditionalism and Antiquarianism in Late Antique Theology

Tiltrædelsesforelæsning ved lektor, Dr. Florian Wöller

Tid: Fredag den 27. september 2019 kl. 14.15

Sted: Det Teologiske Fakultet, Kierkegaard Auditoriet (9A.0.01),
Karen Blixens Plads 16, 2300 København S.

Arr.: Det Teologiske Fakultet/Afdeling for Kirkehistorie

*Se alle fakultetets åbne arrangementer på teol.ku.dk.
Eventuelle ændringer annonceres også her.*